

SLOVENSKO NARODOPISNO*GRADIVO V ZAMEJSKIH ZBIRKAH

Že pred leti so me avstrijski kolegi (Leopold Kretzenbacher, Oskar Moser, Sepp Walter) opozorili na arhivalne zbirke v Gradcu in Celovcu, ki hranijo gradivo za slovensko narodopisje: na tim. „Göthovo serijo“ v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, na zbirko dr. Valentina Pogatschnigga v Deželnem muzeju za Koroško v Celovcu in na Ferkov arhiv v Štajerskem narodopisnem muzeju v Gradcu. Prvi, najobsežnejši zbirki sem posvetil že dokaj časa. Drugi dve sem pregledal l. 1977.

1. „Göthova serija“ (Göthsche Serie)

Zbirka nosi ime po možu, ki je zbiranje gradiva privedel h koncu, po prof. dr. Georgu Göthu. Imenovati bi se smela tudi po nadvojvodi Janezu (Erzherzog Johann von Österreich, 1792–1859); le-ta je namreč v začetku 19. stoletja sprožil akcijo za zbiranje gradiva, ki naj bi dalo „statistično-topografski“ opis tedanje vojvodine Štajerske.

Štajerski biografi nadvojvode Janeza, zlasti V. Geramb¹, iščejo pobude za takšno zbiranje v nadvojvodovih stikih s tirolskim bibliotekarjem Vikoschem in nekaterimi drugimi njegovimi znanci. Ne omenjajo pa že obstoječih zgledov, ki so nadvojvodi morali biti znani. Že pod cesarjem Francem II (I) (1792–1835), bratom nadvojvode Janeza, so bile razposlane vprašalnice („Befragungen“) kameralne posestne uprave (menda s 25 vprašanji) vsem državnim posestvom zlasti iz verskega zaklada. Tako so uvrščena v Göthovo serijo poročila (opisi) iz Marenberga–Radelj 1785, z Žovneka 1789, iz Vrbovca v Savinjski dolini 1796, iz Gornjega grada 1796, iz Radgone 1797–1801. Drugo akcijo sta odredila cesar Franc in vojvoda Karel I. 1802. Posestva iz verskega zaklada so morala predložiti vsako svoj „zgodovinski opis“ (historische Beschreibung). V Göthovi seriji sem našel opise iz Vrbovca 1802, iz Olimja 1802, iz Marenberga–Radelj 1802, kot zapoznelec opis iz Poljskave 1810.

Akcije te vrste so imele že zgodovino za seboj in niso bile avstrijska posebnost. Etatizem, plod državnoznanstvenih nauk absolutizma, je dal najprej v Franciji pobudo, da bi zbrali podatke o cerkveni upravi, o vojaštvu, sodstvu, financah, trgovini, industriji (manufakturah), o številu prebivalstva „et en général tout ce qui peut faire connaître à fond cette monarchie“.² Podatke so zbirali kraljevi komisarji (maîtres de requête) od 1697 naprej (čeprav je Ludvik XIV izdal prvi ukaz že 1664). Delali so po „Spomenici“ (Mémoires), ki je bila izšla v kraljevem imenu in je rabila tako rekoč kot vprašalnica. Razlog za to delo ni bilo znanstveno zanimanje, marveč načelo absolutistične vladavine, da naj vladar „pospešuje blaginjo ljudstva“, za kar mora seveda poznati njegove potrebe in upoštevati dejansko stanje v državi. To pa je bilo takšno, da so velikanske socialne razlike pritirale stisko do skrajnosti. Nihče tega ni prikrival. Bouloinviillers implicite kritizira absolutistično vladavino Ludvika XIV: „Si son Altesse Royale ne peut réellement soulager les sujets écrasés, elle doit, au moins, témoigner une bonne volonté continuelle, et une

* Staro „narodopisje“ (M. Murko 1896) je ljubljanska fakulteta nadomestila z „etnologijo“ (prim. V. Novak, ČZN 1–2, 1977). Ista fakulteta je v zadnjem času iz etnologije izločila „folkloristiko“. Poprejšnja enovita veda vozi za naprej po dveh tirih. Vračam se k „narodopisju“, ki naj obsega – kakor doslej – spet *oboje*, „folkloristiko“ in „etnologijo“. Saj imamo vendar od 1904 „Časopis za zgodovino in narodopisje“ in od 1951 Inštitut za slovensko *narodopisje* pri SAZU! Tudi sicer smo z „narodopisjem“ v kar dobri slovenski družbi. – N.K.

1. Viktor Geramb, Ein Leben für die anderen. Erzherzog Johann und die Steiermark. Aus dem nachgelassenen Manuskript bearbeitet von Oskar Müllnern. Wien 1959.

2. Henry de Bouloinviillers, État de la France, I. London 1727, 18.

(Levo:) Nadvojvoda Janez (1782–1859). Po sliki Leopolda Kupelwieserja. — (Desno:) Prof. dr. Georg Göth (1803–1873). Foto: Steiermärkisches Landesarchiv, Graz.

attention infinie à leurs besoins et à leur masse . . ." Načelo je samo v sebi ustvarjalo tragikomičen položaj, ki je že nosil v sebi kal velike Revolucije.³

Tako sproženo spoznavanje države („status“) je rodilo novo vedo, statistiko, ki je imela ob svojem nastanku drugačno vsebino kakor dandanes.⁴ „Statistične“ vprašalne akcije fevdalne dobe zato vsebinsko niso „statistične“ v današnjem pomenu besede.

Nekaj podobnega so bile vprašalnice cesarja Franca II (I) in so bile njegovemu bratu, nadvojvodi Janezu, vsekakor dobro znane. Nemogoče je tudi, da bi mu bila ostala neznan velika vprašalna akcija Napoleona Bonaparta. Le-ta je namreč odredil v l. 1805–1811 izvedbo vprašalne akcije po vseh departementih novega cesarstva, in prefekti so bili dolžni, da nanjo odgovore.⁵ Ko bi Napoleonov padec ne bil prekinil te

3. Mohammed *Rassem*, Die Volkstumswissenschaften und der Etatismus. Graz 1951, 17 sl.

4. Prim. V. *John*, Geschichte der Statistik. Stuttgart 1884, in F. *Felsing*, Statistik als Methode der politischen Ökonomie. Leipzig 1930 (= Hessische Beiträge zur Staats- und Wirtschaftskunde 4).

5. Ohranjeni so odgovori iz pokrajin, zajetih v Napoleonov Regno italico. Bili so dolgo časa le deloma znani, gradivo pa objavljeno samo v odlomkih, gl. Franco *Riva*, Tradizioni popolari venete secondo i documenti dell'inchiesta del Regno Italico (1811). Venezia 1966 (=Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. Memorie. Classe di scienze morali, lettere ed arti, vol. 34, fasc. 3) 6, op. 6 (gl. tudi *istega* avtorja: Verona primo ottocento. Tradizioni. Modi di vivere e di vestire. Verona 1962). *Riva* objavlja med drugim gradivo iz passarianskega okrožja (Passariano), ki je obsegalo tudi naša *Brda*, *Rezijo* in *Slovensko Benečijo* („Schiavonia“), gl. 66 sl. Slikar Daniele *Marangoni* je bil za Napoleonovo anketo narisal tudi šest noš iz slovenskih krajev okrožja, objavil jih je z drugimi vred G. *Nicodemi*, Costumi popolari italiani del Primo Ottocento. Milano 1958. (Za

širokopotezne „evropske“ akcije, bi imeli že davno „il primo panorama socioculturale delle popolazioni europee ...“⁶

Vprašalnice niso bile Napoleonova zamisel, spoznal pa je — tudi on — njihov pomen za svojo vladavino. Vsekakor se je rodila iz znanstvenih pobud zamisel zanje v porevolucijski francoski Société des Observateurs de l'Homme l. 1804. Konkretno obliko je dobila v klasični vprašalnici, Questionnaire, l. 1805 v Parizu ustanovljene Keltske akademije (Académie celtique).⁷

Zdi se torej, da segajo korenine vojvodove akcije dlje, kakor sklepajo njegovi štajerski biografi.

Nadvojvodov namen je bil, pripraviti obsežni „statistično-topografski“ opis vojvodine Štajerske, vzporedno pa tudi „kritično in filozofsko“ zgodovino Štajerske (in Koroške). Za prvo naj bi zbral podatke s poročili kameralnih oskrbnikov in okrajnih komisarjev. Pozabiti ne smemo, da je temeljil tedanji (fevdalni) upravni sistem na gosposčinah (Herrschaften), administrativno zajetih v okraje (Bezirk) in okrožja (Kreis — kresija). Štajerska je bila razdeljena na pet okrožij: na bruško (Bruck an der Mur), na judenburško, na graško ter na mariborsko in celjsko. Zadnji dve sta zajemali Slovensko Štajersko. Severna meja svoječasnega mariborskega okrožja se v glavnem krije z današnjo etnično in državno mejo.⁸ Leto 1848 je prineslo razpad fevdalnega sistema in novo upravno razdelitev po novih okrajih.

Nadvojvoda je v času, ko je snoval svojo vprašalnico, sam prepotoval del Slovenske Štajerske (1810—1812) in poskušal sam zapisovati svoje poizvedbe.⁹ Točni čas nastanka njegove vprašalnice ni znan. Razposlana je bila 16. januarja 1811 pod naslovom „Fragentwürfe an sämmtliche steyermärkische Werbbezirke zum Behufe einer physica-lischen Statistik dieses Landes“ in ni nosila nadvojvodovega podpisa.¹⁰

Naslov pove, da ne gre za izdelana vprašanja, marveč le za osnutke (Entwürfe) vprašanj, za pomoč in pobudo poročevalcem, ki naj bi ob njih sestavili svoje poročilo ali opis. Vprašanja — vseh je 132, natisnjena so na 7 tiskanih straneh vel. 8° — tudi niso oštevilčena.

Nadvojvoda je snov razdelil na sedem poglavij, ki obsegajo:

- I. topografsko—politično območje,
- II. versko—nравstveno območje,

podatke in literaturo se zahvaljujem dr. Milku *Matičetovemu*, ki je sodeloval pri *Rivovi* publikaciji 1966 — škoda, da teh objav v naši literaturi doslej še nihče ni omenil! — Integralna besedila odgovorov iz vseh italijanskih okrožij je končno objavil in z zajetno študijo pospremil Giovanni *Tassoni*, *Le inchieste napoleoniche sui costumi e la tradizioni del regno italoico*. Bellinzona 1973 (= *Arti e tradizioni popolari* 9).

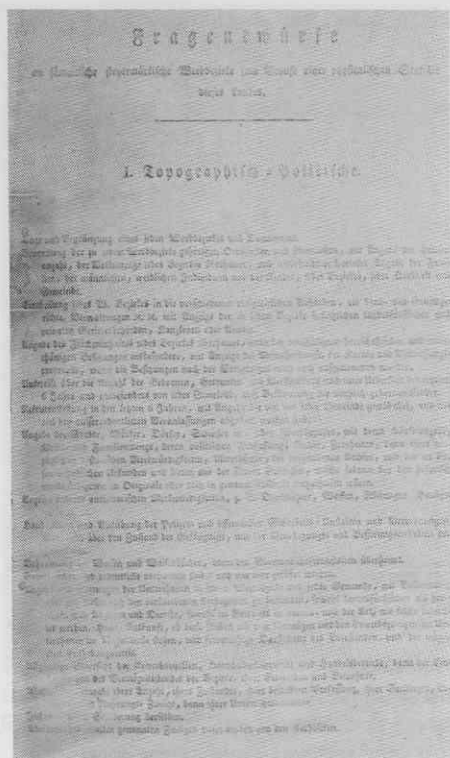
6. *Tassoni*, n.d. 17.

7. Gl. J.A. *Dulaure*, *Mémoires de l'Académie celtique*, I. Paris 1808. — Vprašalnica obsega 51 vprašanj.

8. Gl. F.X. *Hlubek*, *Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark*. Gratz 1860, 52. — Po 45 letih je prikazal stanje l. 1905 po avtopsiji neki A.B. v „Slovenskem Narodu“ 38 (podlistki od 26. 10. 1905 passim do 27. 11. 1905), „Slovensko-nemška meja na Štajerskem“.

9. Tako so uvrščeni v („Göthovo“) gradivo daljši zapiski nadvojvode Janeza z njegovih obiskov v Jurkloštru, Olimju in Žičah.

10. Nekaj pozneje, 10. septembra 1811, je sledilo nadvojvodovo osebno vabilo k zbiranju zgodovinskega gradiva. — „Zbiralna mrzlica“ je bila očitno v zraku. Neopažena je ostala pobuda „Laibacher Wochenblatt“ 14 (31. 10. 1817), kjer izdajatelj v pripravi reorganizacije svojega lista poziva k zbiranju domačega „ljudskega blaga“ in zanimivosti, ki bi jih bil voljan objavljati, zlasti slovenske *šege in navade* (f. *Slovenische Sprache, Sitten, Gebräuche, Gewohnheiten, Volkssagen, Volkslieder und Sprichwörter*) in *topografske* podatke (b. *Vaterländische sowohl alte, mittlere, als neue Geo- und Topographie, Statistik in streng wissenschaftlicher Form*).

Prva stran vprašalnice nadvojvode Janeza iz 1811.

III. fizikalno—naravoslovno in splošno medicinsko območje,

IV. gozdarsko območje,

V. gospodarsko območje s poljedelstvom, travništvom, živinorejo, planšarstvom, vinarstvom in prikazom krajevnega gospodarskega stanja,

VI. montanistično območje,

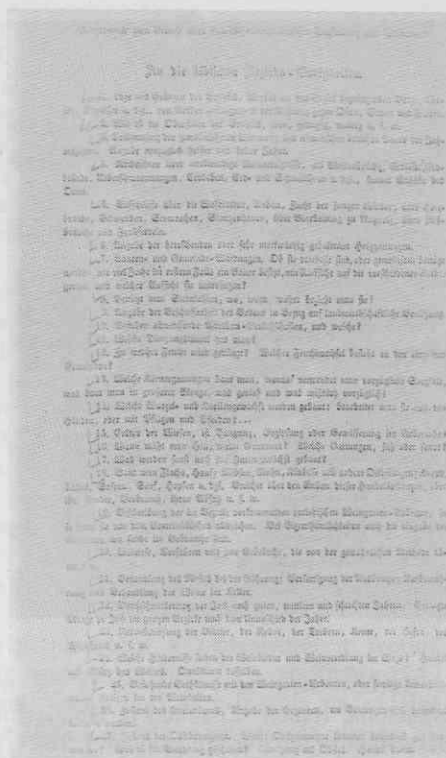
VIII. komercialno območje.

Kurenda okrožnih uradov (prva že l. 1811) so pritiskale na okrajna oblastva (Bezirks-obrigkeiten) za skorajšnje dostavo odgovorov (bolje: poročil — „operatov“), toda uspeh ni bil zadovoljiv.¹¹ Kurenda iz l. 1815 je postavila („zadnji“) rok: 15. april 1815. Kaže, da tudi to ni pomagalo. V letnih poročilih „Joaneja“ (Joanneum), ustanove, ki jo je nadvojvoda poklical v življenje kot hrbenico vseh svojih kulturnih prizadevanj,¹² nekoliko zasledujemo potek akcije in dohajanje operatov.

Sestava takega operata ni bila igrača in za marsikaterega funkcionarja ali uradnika je bila trd, da, pretrd oreh. Saj je bilo med operati, kolikor jih je nadvojvoda dobil v roke, le malo takih, ki bi obsegali manj kakor 100 rokopisnih strani vel. 8°. Mnogo operatov poročila pohvalno omenjajo.

11. Vse so spravljene v „Göthovi seriji“ Schuber 4, Heft 70 (Erlässe, Fregepunkte u. dgl.).

12. Gl. Georg Göth, Das Joanneum in Gratz. Geschichtlich dargestellt zur Erinnerung an seine Gründung vor 50 Jahren. Gratz 1861, in pa: Das steiermärkische Landesmuseum Joanneum und seine Sammlungen . . . Redigiert von Dr. Anton Mell. Graz 1911.

Prva stran vprašalnice G. Götha okrajnim ob-
lastvom iz 1843

L. 1811 – tako razbiramo iz poročila¹³ – so prišli prvi operati tudi iz mariborskega in celjskega okrožja:¹⁴ za Ptujsko goro (144 strani), za Magistrat Ptuj, za Falo (178 strani), za Studenice (93 strani), za Rajhenburg (Brestanico), za Mislinjo.¹⁵

L. 1812 sta omenjena v poročilu¹⁶ le operata za Konjice (122 strani) in Rogatec (75 strani).

V poročilu za l. 1813¹⁷ se omenjata samo operata za Ormož (80 strani) in Slivnico pri Mariboru.¹⁸

V l. 1814 navaja poročilo¹⁹ operate za minorite v Ptuj, za Jarenino (202 strani), za Hrastovec pri Mariboru (132 strani).

V letniku 1818 objavlja poročilo poziv vsem prizadetim, naj gradivo pošljejo čimprej.²⁰ Rok, postavljen s kurendo iz l. 1815, je bil izdatno prekoračen. Znaprej se v poročilih akcija ne omenja več. Nadvojvoda je odnehal.

13. „Joanneum“. Erster Jahresbericht. Gratz 1812, 13–15.

14. Za nemško ozemlje jih nisem evidental.

15. Na njihovem mestu v „Göthovi seriji“ nisem našel operatov s Ptuja in iz Mislinja, za rajhenburški (= brestaniški) operat pa je zapisana pripomba: „Ausgehoben für Prof. Geramb 1939.“ Usode teh operatov za zdaj še nisem zasledoval.

16. „Joanneum“. Zweiter Jahresbericht. Gratz 1813, 8–15.

17. „Joanneum“. Dritter Jahresbericht. Gratz 1814, 20–21.

18. Slivniškega operata tudi nisem našel na njegovem mestu.

19. „Joanneum“. Vierter und fünfter Jahresbericht. Gratz 1815–16, 28–29.

20. „Joanneum“. Siebenter Jahresbericht. Gratz 1818, 14.

Dr. Valentin Pogatschnigg (1840–1917). Foto: Landesmuseum für Kärnten, Celovec.

V Göthovi seriji sem našel za ta čas le še nekaj uradnih poročil, večidel (tiskanih) preglednic (tabel). Značilen je svojevrstni primer z operatom iz Podstrede (145 strani). Sestavljen je bil z veliko zamudo l. 1821, pa je obležal v konceptu. Po več kot 20 letih ga je avtor poslal G. Göthu 6. avgusta 1843 (spremno pismo).

To pa je bilo do 1831 vse, kar je mogel doseči nadvojvodov poziv iz l. 1811. Bera je bila več kot skromna. Treba je bilo novega, odločnega in ekspeditivnega moža, ki je akcijo vzel v roke. To je bil Georg Göth.

Georg Göth²¹ se je rodil 29. decembra 1803 v Reindorfu (danes: Rudolfsheimu) pri Dunaju. Po privatni maturi je na univerzi vpisal filozofijo, matematiko in fiziko, pozneje je vpisal še pravo. Po končanih študijah (1827) je šel naprej za domačega učitelja na Štajersko. Tu se je seznanil z nadvojvodom Janezom in l. 1830 postal njegov arhivar, bibliotekar in drugi zasebni tajnik. Ambicioznega mladega moža to delo ni moglo povsem zadovoljiti, zato mu je nadvojvoda kmalu pomagal do asistentskega mesta za elementarno matematiko na Joaneju, kjer pa so bile težave z učenim načrtom. Göth je l. 1839 rajši sprejel mesto bibliotekarja in kustosa pri Kmetijski družbi na Dunaju. Končno se je pa l. 1841 vendarle vrnil v Gradec kot profesor matematike na Joaneju. Tu je stalno napredoval. Postal je začasni, nato redni namestnik študijskega ravnatelja, l. 1861 pa pravi študijski ravnatelj. L. 1865 je učakal upokojitev. Umrli je v Gradcu 4. marca 1873.

Ko je Göth v nadvojvodovem arhivu našel gradivo, ki se je bilo nadvojvodi pred leti nabralo za njegov nameravani „topografsko-statistični opis Štajerske“, se je ogrel za nadvojvodovo zamisel. Z njegovim privoljenjem se je odločil, da bo nadvojvodovo akcijo po 20 letih obnovil. Tako je svoje ime za trajno združil z delom, ki ga je bil začel nadvojvoda Janez.

21. K.G. Ritter von *Leitner*, Dr. Georg Göth. Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark, 26. Heft. Graz 1878. C. Gedenkbuch, 67 sl.

Göth je bil očitno nagel in spreten mož. Brez omahovanja je sestavil svojo vprašalnico, ki je vsebovala 69 oštevilčenih vprašanj. Že l. 1831 jo je razposlal okrajnim gospostvom (Bezirkssobrigkeiten) in že isto leto dobil večino odgovorov vsaj za bruško, judenburško in graško okrožje. To sklepam po dejstvu, da se je še isto leto lotil pisanja „geografsko-statistično-topografskega opisa vojvodine Štajerske“, katerega prvi del je izšel na Dunaju že l. 1840,²² kar priča o mrzlični naglici avtorja. Ta prvi del obsega splošni pregled dežele in prvi del opisa bruškega okrožja (Brucker Kreis). Že naslednje leto (1841) je izšel prav tako na Dunaju drugi del s koncem opisa bruškega okrožja, čez dve leti (1843), tokrat v Gradcu, opis judenburškega okrožja.

Delo se mu je, kakor kaže, zatikalo. Že z graškim okrožjem ni vzdržal začetnega tempa. Mariborsko in celjsko okrožje sta z odgovori kasnili. Morda tudi s prvo vprašalnico ni bil več zadovoljen. Kako naj si sicer razlagamo, da je najprej l. 1840, ko je že izšel l. del njegovega opisa in je bil II. del že v tisku, ter l. 1842 razposlal nove vprašalnice, in sicer: eno upravam gosposčin (Herrschaften, Dominien) in imenj (Gülten) s 25 vprašanji, dve davčnim občinam, in sicer eno podeželskim davčnim občinam s 30 vprašanji ter mestnim in trškim davčnim občinam s 46 vprašanji, eno župnijskim uradom z 21 vprašanji in še eno rudniškim in fužinskim upravam z 9 vprašanji.

Najbrž je na njegovo pobudo te vprašalnice dopolnila vprašalnica (s 50 vprašanji) Zgodovinskega društva za Štajersko, katerega član in pozneje tudi odbornik je bil, razposlana l. 1845.²³

Na splošno lahko rečem, da je imel Göth v nasprotju z nadvojvodo s svojimi vprašalnicami dosti več sreče. Sicer je tudi zanje naročal kurende. Še 5. novembra 1842 je kurenda graškega okrožja — ko je končaval njegov opis — pritiskala na okrajne komisarje, naj pohitijo. Sledila ji je 1. decembra 1842 kurenda mariborskega okrožja, 5. decembra 1842 pa okrožnica (Zirkulare) celjskega okrožja. Pred kurendami je razposlal še posebne osebne prošnje (Ersuchen), prvič 30. marca 1840, drugič 15. julija 1842, z lastnoročnim podpisom, naj bi naprošeni čimprej poslali odgovore na vprašanja.

Pregled gradiva iz slovenskih krajev — omejil sem se samo nanje — kaže, da je skoraj vse datirano z l. 1843. Po tem bi kdo sklepal, da je bil Göthov uspeh izredno lep. Prezreti pa ne gre, da se vsi naslovi niso bzdvali in da je med zbranimi le malo krajev, iz katerih bi bile poslane Göthu odgovore prav vse instance, ki so vprašalnice prejele. Človek se ne

22. Georg Göth, Das Herzogthum Steiermark, geographisch-statistisch-topographisch dargestellt und mit geschichtlichen Erläuterungen versehen von —. Erster Band. Wien 1840.

23. V splošni evidenci ni, da je — podobno kakor graško Zgodovinsko društvo l. 1845 — tudi *Ljubljansko društvo* (Historischer Provinzial-Verein für Krain) celo leto dni prej, 1844, objavilo *poziv* (Illyrisches Blatt, No. 30, 25. 7. 1844, 121–123), naj bi člani zbirali in pošiljali društvu med drugim *opise domačih krajev, prebivalstva, šeg in navad, pregovorov in vraž, besedni zaklad*. Koliko so se člani pozivu odzvali, mi ta čas še ni znano, tudi ne, ali je morebitno gradivo kje ohranjeno in dostopno. — Samo omenim naj docela namensko anketo *Ljubljanskega gubernija* 1838 z vprašanji (Fragepunkte) v zvezi z nameravanim, pozneje pa odpovedanim obiskom cesarja Franca (gl. moje „Štehvanje“, Ljubljana 1963, 92–94 ter op. 20 na str. 178). — Iste tendence zasledimo na sosednjem Hrvaškem. Zagrebški škof Maksimilijan *Vrhovac* se je že l. 1813 odzval rodoljubnemu toku svojega okolja ter z *okrožnico* pozval duhovščino, naj zbira med ljudstvom besede, pesmi in pregovore. Ljudevit *Gaj* je povabil v svoji „Danici ilirski“ 3, 1837, 24 tudi laike, naj se zbiranju pridružio (gl. Nikola *Bonifačić* — *Rožin*, Gajuša. Zagreb 1973, 6), a Ivan *Kukuljević Sakcinski* je v svojem „Arkivu za jugoslavensku pojestnicu“ l. 1851, 241–243 objavil svojo *vprašalnico* z isto vsebino (Pitanja na sve prijatelje domačih starinah i jugoslavenske povestnice). (Prijazno opozorilo dr. M. *Matičetovega*.) Na njegova vprašanja iz „Arkiva“ so odgovarjali tudi Slovenci.

ubrani vtisa, da je v obeh okrožjih vladala neka inertnost, ob kateri je bila Göthova ekspeditivnost brez moči. Odveč je pripomniti, da to ne gre na račun slovenskih prebivalcev, saj so morali odgovarjati komisarji, uradne osebe.

Göth je medtem pač obdelal gradivo graškega okrožja in rokopis predložil v cenzuro 21. novembra 1847. Če naj verjamemo njegovemu zagotovilu v prilogi „Grazer Zeitung“ št. 83 z dne 9. marca 1849, je imel gradivo mariborskega in celjskega okrožja „v delu“ in bi naj bil rokopis končan „v dveh, treh letih“. Vse bolj se mi zdi, da z gradivom ni bil zadovoljen, bilo je nemara pomanjkljivo glede na koncept njegovega celotnega dela.

Vmes pa so posegli marčni dogodki l. 1848. Fevdalni sistem se je zrušil, z njim njegova uprava. Göthu so vrnili 24. marca 1848 rokopis III. dela (graško okrožje). Delo se je znašlo v slepi ulici. Koncept, ki je temeljil na dotedanji upravni razdelitvi, je bil neuporaben. Rokopis je bilo treba predelati. Poprej pa je bilo treba počakati na dokončni novi upravni sistem. S težavami je Göth seznanil javnost v zgoraj navedenem oglasu v „Grazer Zeitung“. Toda čas je mineval, položaj je postajal mučen. Tako je Göth v „Grazer Zeitung“ ponovno (št. 333 z dne 2. decembra 1849) objavil naznanilo, da čaka na dokončni novi upravni red. Ko bo znan in uveljavljen, se bo lotil opisa celjskega okrožja (mariborskega ne omenja), opis graškega, bruškega in judenburškega pa bo predelal. Do tega ni prišlo.

Velika škoda je, da Göth ni mogel več napisati četrtega dela svojega opisa Štajerske. Naj se že strinjamo z njegovim konceptom ali ne, z njegovim delom bi bili vendar dobili pred dobrimi 100 leti topografijo Slovenske Štajerske za prvo polovico 19. stoletja, delo, ki bi mu — spričo Göthove znanstvene metode — skromne P a j k o v e „Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev“ (1884) komaj mogli postaviti ob stran.

Nadvojvoda Janez je umrl l. 1859. Bil je velikan duha za svojo štajersko deželo in je zapustil bogato dediščino tudi sedanjim rodovom.²⁴ Tragično je, da je „statistično-topografski“ opis vojvodine Štajerske, ki ga je sprožil s tolikšno zavzetostjo, dvakrat ostal torzo.

L. 1873 je preminil v Gradcu tudi Georg Göth. V ostalini je zapustil zbrane odgovore na svoje in nadvojvodove vprašalnice, kolikor se jih je nateklo. Vse gradivo je l. 1873 in 1874 prešlo v Štajerski deželni arhiv, kjer ga hranijo pod imenom „Göthova serija“ (ali „Göthova topografija“) v 38 vtičnikih (Schuber).²⁵ Mariborsko in celjsko okrožje sta prispevali vsega 511 ovojev (Hefte), v vsakem je gradivo enega kraja. Urejeni so po abecednem redu (nemških) krajevnih imen.

Rajni ravnatelj Štajerskega narodopisnega muzeja V. Geramb je za muzej — neznanu kdaj — dal izpisati vse narodopisno gradivo iz zbirke v obliki kartoteke po geslih. Inštitut za slovensko narodopisje si je za ravnateljstva dr. Leopolda K r e t z e n b a c h e r j a z njegovim prijaznim dovoljenjem oskrbel prepise slovenskega gradiva. Izkazalo se je pa, da izpiski niso popolni in da tudi vidik izpisovanja ne ustreza več današnjemu širšemu gledanju narodopisja.²⁶

24. Gl. Viktor *Theiss*, Erzherzog Johann, I—II. Graz 1959.

25. Uradni naziv je „Materialien zur Topographie des Herzogtums Steiermark“. Gl. Fritz *Posch*, Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives. Graz 1959 (= Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 1), 33.

26. Zato iščemo drugo, boljše rešitev — kopiranje vsega gradiva, kar naj omogoči dokončno obdelavo doma. — Prijetna dolžnost me veže, da za naklonjenost pri mojih obiskih Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu izrečem toplo zahvalo njegovemu bivšemu ravnatelju, dvorn. svetniku dr. Fritzu *Poschu*, in sedanjemu ravnatelju, dvorn. svetniku dr. Gerhardu *Pferschyju*, a tudi osebjem arhiva, pri katerem najdem vsakokrat vso potrebno pomoč.

Prvi slovenski narodopisec, ki je zbirko pregledal, je bil rajni Boris O r e l. V povojnih letih je izpisal seznam vseh slovenskih krajev, ki jih obsega Göthova serija (en šolski zvezek), in seznam tistih slovenskih krajev, ki jih vsebujejo kartotečni izpiski v Štajerskem narodopisnem muzeju v Gradcu (drug šolski zvezek). Kaj več ni utegnil in najbrž niti ni nameraval narediti.

2. „Pogatschniggova zbirka“ (Sammlung Dr. Valentin Pogatschnigg)

Deželni muzej za Koroško (Landesmuseum für Kärnten) v Celovcu hrani zbirko narodopisnih zapiskov in izpiskov na listih in lističih, (s svinčnikom) tekoče oštevilčenih in spravljenih v ovojih („Band“). Zbirka je znana kot Pogatschniggova zbirka – Sammlung Dr. Valentin Pogatschnigg – in, kolikor vem, z naše strani sploh še ni bila pregledana, kaj šele, da bi se bil kdo izmed slovenskih narodopiscev pred menoj okoristil z njenim gradivom.

Zbirko sem si ogledal aprila 1977.²⁷ Žal sem se zavoljo omejenega časa mogel posvetiti samo zbirki gradiva o šegah. Vseh ovojev – vštevši ovoje z gradivom iz ljudskega slovstva – je devet. Ovoji 1–5 hranijo gradivo o ljudskem slovstvu, ovoji 6–9 pa gradivo o šegah. Po zatrdilu v muzeju ndaljevanja (tj. ovoja 10 in sl.) ni. Nepregledani del gradiva (1–5) bo moral počakati na drugo priložnost.

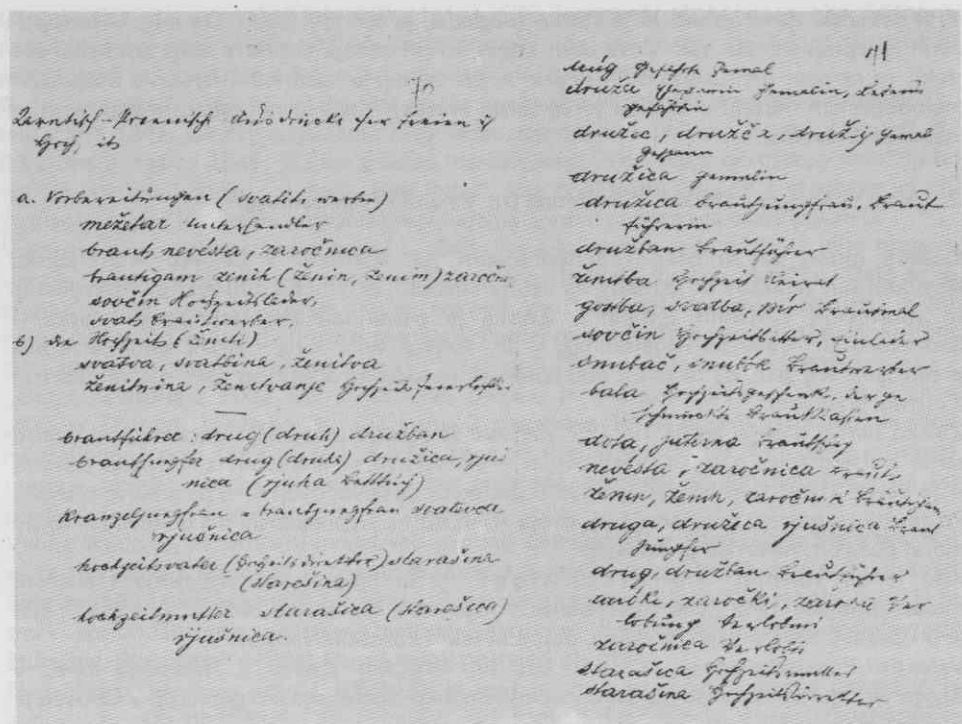
Kdo je bil Valentin Pogatschnigg?²⁸ Na njegovo ime naletimo v znanem monumentalnem delu „Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“, kjer je prispeval članek o bajki, pravljici, pesmi in rekih koroških Nemcev.²⁹

Valentin Pogatschnigg se je rodil kot sin kmečkih staršev 7. februarja 1840 v Goggerwenigu pri Št. Vidu ob Glini v nemškem delu Koroškega. Po gimnaziji v Celovcu je študiral pravo na dunajski in graški univerzi ter zraven poslušal predavanja iz zgodovine in filozofije. Promoviral je iz prava l. 1865. Še prej je v l. 1861–62 poučeval nemščino in zgodovino na gimnaziji, 1864–65 pa na trgovski akademiji v Gradcu. Po promociji se je odločil za politično upravno službo. Bil je konceptni praktikant v Gradcu, konceptni adjunkt pri okrajnih glavarstvih v Deutschlandsbergu in Celju, nato začasni okrajni komisar v Beljaku. L. 1871 je vstopil v uredništvo uradne „Wiener Zeitung“, leto nato pa sprejel profesuro za nacionalno ekonomijo, ustavno in upravno pravo na vojaški akademiji v Dunajskem Novem mestu. Nazadnje (1884) je postal obrtni inšpektor v Gradcu in bil l. 1910 kot dvorni svetnik upokojen. Umrl je v Gradcu 24. januarja 1917. Pogatschnigg je bil očitno nemiren duh, nihal je skoraj vse življenje med uradniško in šolniško kariero, zraven pa že zgodaj, vsaj od 1860, zahajal v mitologijo, ljudsko slovstvo in ljudsko življenje sploh. Užival je velik ugled kot nacionalni ekonom in kot strokovnjak v financah in upravi, dobival je celo ponudbe za profesuro na inozemskih visokih šolah, pri vsem tem pa se je, kakor je videti, rad umikal v narodopisje in je svojemu „konjičku“, ki pa ni bil samo konjiček, ostal zvest do smrti. Večje in manjše prispevke je objavljval zlasti v Carinthia I (prim. register Carinthia I 1911!): bajke in povedke, slike iz ljudskega življenja, a tudi prispevke k historični topografiji Koroške. Pozornost je vzbudila – poleg zgoraj omenjenega članka v „Die Österr.-ung. Monarchie“ – razprava „Die Wälschen in

27. To mi je omogočila prijaznost ravnatelja muzeja dr. Gernotha Picotinja, v pomoč pa sta mi bila dr. Ilse Koschier in dr. Karl Eisner. Vsem trem gre moja priručna zahvala.

28. Dr. A.v.J(aksch), Dr. Valentin Pogatschnigg. Carinthia I 107 (Klagenfurt 1917) 158–160. Gl. tudi Leopold Schmidt, Geschichte der österreichischen Volkskunde. Wien 1951, 102 in 110.

29. „Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“ V, Kärnten und Krain. Wien 1890, 143–150.

Dva lističa (70 in 71) iz Pogatschniggove zbirke: slovensko-nemški slovarček ženitovanjskih izrazov na Koroškem.

der Sage", ein Beitrag zur Geschichte des Bergwesens und des Handels.³⁰ Z. E. Hermannom je izdal zbirko „Deutsche Volkslieder aus Kärnten“ I–II, Graz 1869–70, ki je doživela več izdaj.

Svoje zapiske je začel spravljeni verjetno že v dijaških letih. Zapisoval, prepisoval, izpisoval je na liste in lističe vseh vrst in formatov, dostikrat z že popisano hrbtno stranjo. Danes je to gradivo tekoče oštevilčeno in razvrščeno v tematske ovoje. Kaže, da je znal slovensko: izpisoval in prevajal je iz „Slovenske Bčele“, morda jo je prebiral že kot dijak (izhajala je v Celovcu od 1850 do 1853).

Gradiva, ki zadeva koroške Slovence, je v Pogatschniggovi zbirki razmeroma mnogo. Pregledal sem samo tri ovoje, tiste, ki vsebujejo podatke o šegah koroških Slovencev, Band 6., Band 7. in Band 8., naslovljene „Sitten und Gebräuche“. Kar je za nas pomembnega, sem si zabeležil, deloma prepisal, kar je daljšega, dal kopirat. Tako pridobljeno gradivo sem vložil v posebno mapo (Pogačnikova zbirka), ki jo zdaj hrani Inštitut za slovensko narodopisje SAZU.

Band 6. **Sitten und Gebräuche:** Das creaturliche Leben. – (Prvi list ima pregled vsebine:) Blatt 1–32 a) Geburt und Namensgebung; 33–134 b) Liebe – Ehe – (Hochzeiten, Verlöbnisse); 125–163 c) Krankheit und Tod. – (V naslednjem navajam posamezne enote

30. Objavljeno v „Jahresbericht der Akademie für Handel und Industrie in Graz“. Graz 1864, 42 sl.

s tekočo številko, naslov ali kratko oznako vsebine, kraj ali pokrajino ter ime avtorja, če je naveden).

- a) 4: Woher die Kinder komen /sic/ (*Gail*). – 15: Wochenbett (*Gailthal*). – 22: Taufe (*Gailtal*). – 28: (Franziscijev tekst.) – 29: Taufe (Sartorijev tekst).
- b) 35: Hochzeitsbräuche von Kärnten. 2. Das Gailtal. (Izvillečki, prepisi raznih avtorjev.) Mittelkärnten (isto). Rosental. Slow. Theil u. Bleiburg (Pernhart). – 54: Pernharts Mittheilungen über Brautwerbung im windischen Theile. – 64: Brautabholn /sic/ – *Jaunthal*, Slowenen (anonimno). – 66–68: Hochzeitsbrauch in der Umgebung von Keutschach (*Hodiše*) (Hobler). – 69: Hochzeit. (*Herzog*). – 70: Karntisch /sic/ – slovenische Ausdrücke für Freien u. Hochzeit. (Anonimno.) – 71: (nadaljevanje.) – 72: (nadaljevanje in konec.) – 73: Manschett (=ženitovanjski posrednik, „mešetar“). – 76: *Unteres Geilthal /sic/ & Kanalthal*. (Razni prepisi, izpiski.) – 77: (Zapis o bali.) *Finkenstein*. (Mihol.) – 79: Hochzeiten (prepis iz časopisa „Ausland“ 1864, 1102). – 80: (*Ziljska nevesta*). (Prevod iz: Gilbert and Churchil, „The Dolomite Mountains“, 1861.) – 81: Gostija. (Uggowitz /*Ukve*), Ferčnik.) – 82: Sitten und Gebräuche von *Gailthal* (anonimno). – 83: Aus dem *Gailtale*. (Hubert Leitgeb.) – 84: Slovenische Hochzeiten im *Gailthal*. (Prevod iz „Kola“ 4, 1847, str. 9.) – 85: Slovenischer Brauch bei Hochzeiten. (Mitgetheilt von Matia Majer.) – 86: Hochzeiten. (*Zilja* Schiefler.) – 87: Verlobungsbräuche /sic/ im wendischen Theile des *Gailthales*. – 88: (nadaljevanje.) – 89: (konec.) (Schlegel 204–210.) – 90: Hochzeiten im *Geilthale /sic/*. – 91: (nadaljevanje in konec.) (Prepis iz Wernerjevega rokopisnega operata iz 1809, Gradec, Štaj. dež. arhiv v Gradcu). – 93: Hochzeiten im *oberen Gailtal*. (Franz Pichler.)
- c) 138: Das Totenmal (die sieben Tage, *sedmina*) (anonimno). – 146: Begräbnisse im *Gailtale*. – 147: Reifniz (*Ribnica*), Maria Werd (*Otok*), Timenz (*Timenica*), Ottmanach. (*Otmanje*) – 152: Begräbnisgebräuche. (Austria 1846, 167). – 159: (Sedmina.) – 161: Gailtaler Begräbnisbräuche. (Anonimno.)

Band 7. **Sitten und Gebräuche.** Vom Neuen Jahr bis Sommers anfang. Winter und Frühjahr. 6. Januar bis Ende Juni. – (Pregled vsebine:) Blatt 1–52 a) Festtage im Jänner, Feber, März. – 53–97 b) Fasching, Faschingsnarr, Faschingsjagen, Blochziehen, Ende Faschings. – 98–150 c) Ostern, Palmsonntag, die Charwoche, Ostersonn– Ostermontag. – 151–168 d) Dreinachtstag; 12. April, Freitag nach Quasimodogeniti. – 159–168: e) St. Georgsfest; 24. April. – 169–179: f) Maifeste. – 180–190: g) Wettstreit des Sommers mit dem Winter. – 191–215: h) Pfingsten; Fronleichnamfest. – 216–221: i) Das Kufenstechen im *Gailtale*.

- a) 32: Dreikönignacht. (Izrezek iz „Telegr. Abendblatt“ 6.1.1866.) – 33: Koledovanje v *Dravski dolini*. (Hasslacher.) – 34: Večer pred tremi kralji v *Žabnici*. (Ferčnik.) – 35: Koledovanje v *Žabnici*. (Fertschnig.)

Sledi vložen fascikel m. 4°: Dreikönigstag. 1. Perchteln. 2. Sternsinger. Bl. 2–38.

- 3: Hrup na večer pred tremi kralji. (Ausland 1864.) 4: Pehtr v *Ziljski dolini*. (Thomas Waldner Rattendorf 4.12.1874.) – 6: Der Perchtentag. (Izpisek iz „Kärntnerische Zeitschrift“ VIII, 59.) – 9: Vaška šega v *Borovljah* (1820–1825). – 12: Izpisek (ali prevod?) članka Matije Majerja (o hrupu pred praznikom treh kraljev) v „Slovenski Bčeli“. – 13: Hrup na večer pred tremi kralji v *Dropolah*. (David Pacher in Tiffen.) – 19: Obdarovanje otrok z orehi zvečer pred tremi kralji – *Bilčovs*. (Sablatnigg.) – 20: Praznik treh kraljev v *Ziljski dolini*. (Patikh.) – 21: Pehtrinje na Koroškem. (Sabith.) – 24: Članek o Pehtri iz „Carinthije I“ 1866, 353. – 25: Praznik treh kraljev. (P.ov zapis na vrhu: Quellen. *Eigene Aufzeichnungen*; Weinhold ...; Hohenauer ...; Vernaleken ...; *Slovenska Bčela* Jahrg. 1 ...; Lexer ...; „Carinthia“ 1853 ...)
- (Nadaljevanje poprejšnjega oddelka – a) 46: Svečnica v *Železni Kapli*.

- b) 80: Babo žagati. St. Veit. Ottmanach /*Otmanje*./ (Pirkenau.) – 87: Ploh v *Ziljski dolini*. (Anonimno.) – 93: Sredpost. Pritschach /? / ... 1823 bis 1824. (Anonimno.) – 97: Pepelnica. (Pri *Gospo Sveti*. Anonimno.)

Prof. Fr. Ferk,
ustanovitelj ptujskega muzeja.

Prof. Franc Ferk (1844–1925)

c) **104:** Cvetna nedelja v *Ziljski dolini* (butare!) (Po Bčeli.) — **110:** Na vel. četrtek v Zilji zvonove zavežejo. (Anonimno.) — **120:** isto za *Brdo pri Šmohorju*. (Anonimno.) — **123:** Boga strašijo. *Gospa sveta*. (Anonimno.) — **124:** Isto. — **126:** Velika sobota pri *Gospo Sveti* (po Carinthiji 1826, 357). — **129:** Blagoslov živil v *Ziljski dolini*. (Anonimno.) — **134:** Mlada nedelja (= bela nedelja) v *Žabnici*. (Anonimno.) — **135:** Isto („na mwade ndele“). — **145:** Velika noč (po Bčeli). — **146:** isto. — **147:** Igre s pirhi, slovenski izrazi (anonimno.)

d) **152:** (Feljton) *Der Dreinagel—Freitag*. Von Rudolf Waizer. (Izrezek iz časopisa, brez podatkov.) — **153:** (Izrezek) *Die nächtliche Wallfahrt*. Von Fr. Franzisci. (Iz Carinthie 1863, 28). — **155:** Isto.

e) **161:** Jurjevo pri *Mariji na Zilji* in na *Kostanjah*. (Anonimno.) — **162:** Isto v *Podravljah*. — **163:** Georgiblasen am Wörther See (po Neue Illustr. Zeitung 1882, II, 515, No. 33). — **165:** Jurjevo v *Ziljski dolini* in v *Rožu* (po Bčeli). — **166:** 166: Isto (po Glasniku I, 158, „vide Krek 87“). — **167:** Slovensko besedilo jurjevske kolednice („Sveti Šentjuri potrka na duri ...“).

f) **171:** Majnik, maj (drevo). — **175:** Isto (po Bčeli). — **176:** Kaj je maj (drevo). — **177:** Urbanovo v *Ziljski dolini*. (Anonimno.)

g) **181:** Boj med poletjem in zimo (Carinthia 1813, št. 14, in 1866, str. 358).

i) **217:** Štehanje. (Izrezek iz „Laibacher Zeitung“ 13.6.1867). — **219:** „Geographisch-statistische Bemerkungen über Oberkärnten“ (pasus o *Ziljski dolini*, prepis Wernerjevega rokopisa 1802 iz graškega Dež. arhiva). — **221:** Izpisek (prevod) pasusa o *Zilji* iz: Gilbert-Churchill, „The Dolomite Mountains“ I.

Band 8. **Sitten und Gebräuche**. Erholung und Andacht; das religiöse und festliche Jahr. (Das Bauernjahr.) Bl. 1–226. I. Sommer und Herbst. Bl. 1–31. a) Johannestag und die Mittsommernacht. Bl. 32–33 b) St. Margarethen. — Bl. 36–43 d) Zwischen den Frauentagen. — Bl. 44–55 e) Allerseelen und Allerheiligen. — Bl. 56–69 f) Martinstag. — Bl. 70–76 g) St. Leonhard. — Bl. 77–93 h) Bartl, Nikolaus. — Bl. 94–108 i) Das

Stefanreiten. — Bl. 109–137 k) Das Leasten (28. Dez.). — Bl. 138–141 l) Das Windfüttern. — Bl. 142–173: m) Christtag. — Bl. 174–175 n) Johannistag (27. Dez.) — Bl. 176–193 o) Sylvester u. Neujahrsfest. — Bl. 194–206 p) Klockeln. — Bl. 207–226: Legseln.

a) 3: Ivanjski kresovi, krožci (Radelschlagen). (Anonimno.) — 4: Ivanjski kresovi v *Ziljski dolini*. Franz Franziszi. (List tiskane objave, brez podatkov.) — 6 in 7: Kresna noč (prepis feljtona R. Waitzerja, Bilder aus dem kärnt. Volksleben 6, v „Wiener Abendpost“ 1874). Na koncu pripis: Auch die Slovenen des *Jaun u. Rosenthales* haben ihre Sonnwendfeier an diesem Tage. — 16–22: Šibe šajbe, ivanjski kresovi. (Razni zapiski.) — 23: Ivanje (iz Bčele). — 24: Kresni večer v *Žabnicah*. (Anonimno.)

d) 43: God sv. Rozalije v *Podjuni*. (Anonimno.)

e) 44: Štručke vernih duš pri *Gospo Sveti*. (Anonimno.) — 47: Dan vernih duš v *Otmanjah*. (Anonimno.) — 48: Allerseelen (Članek iz „Grenzbote“ 1860, Nr. 46, str. 251).

f) 57: Gos — *ziljska* šega. (Anonimno.) — 64: Kraja gosi (*Žrelec, Pokrče*).

g) 73: Seznam cerkva sv. Leopolda na Koroškem.

h) 78: Šege na Miklavževu. (Carinthia 1854, 154.)

i) 94: Literatura o štefanskih pojezdih v *Labodski dolini*. — 96: Pojezdi pri Sv. Štefanu v *Ziljski dolini*. (Anonimno.) — 97: Seznam cerkva sv. Štefana na Koroškem. — 105: Izrezek podlistka: Fritz Pichler, Ueber das „Stephan-Reiten“, iz „Grazer Zeitung“ 1861.

k) 109: Med nemškimi tudi slovenski reki ob šapanju. (Anonimno.) — 110: „Šapati.“ — 111: Članek „Der Unschuldigenkindertag“ iz „Grenzbote“ 1856, 48. — 117: Šapanje v *Žihpoljah* (Hermaniz v „Carinthij“ 1866, 358). — 118: Šapanje v *Podkloštru* (izrezek iz „Grazer Tagblatt“ 1902, št. 359). — 132: Izrazi schapen, tudi tschapen, slov. šapati ... — 133: Rek pri šapanju (po „Bčeli“ 57). — 135: Šapati, šapavec. — 136: Isto. — 137: Isto.

m) 148: Weihnachten in Kärnten. Članek R. Waizerja v Local Anzeiger „Presse“, pril. k št. 354 z dne 23.12.1876. — 149–151: Dr. V.P., Aus dem kärntischen Volksleben. Feljton (v 3 nadaljevanjih). („Tagespost“, julij 1866, datum negotovljiv.) — 155: Dvanajstero noči. (Anonimno.) — 157: Sveta noč. (Izrek v slovenščini: „Svetle metne, temne parne, temne metne, svetle parne.“) — 158: Blagoslavljanje na sv. večer. (Anonimno.) — 160: Izrezek članka „Wegihnachts—Aberglauben in Untersteier“ (iz „Tagespost“ /? /, datum nedoločljiv.) — 168: Kajeenje na sv. večer v *Ziljski in Dravski dolini*. (Anonimno.)

o) 177: Silvestrova ali novoletna noč. (Anonimno.) — 186: Novo leto. (Izpiski tudi iz „Slovenske Bčele“ 4.) — 188: Slovensko besedilo koleda. — 189: Koledovauče /sic/ (*Podgorje*). — 190: Slovenska besedila koled. — 191: isto. — 192: Sveti večer pri Slovencih (po Bčeli 1857, 60?). — 193: Novoletni dan v *Ziljski dolini* (Matija Majar, Slovenska Bčela).

Band 9. **Sitten und Gebräuche**. Wirtschaft und Verkehr. — Bl. 1–7; Einzelne Blätter. — Bl. 8: A. Die Arbeit im Hause. Bl. 9–12: 1. Das Spinnen. — Bl. 13–44: 2. Das Hanf- und Flachsbrecheln. — Bl. 45: 3. Türkenschaben — siffeln, Rübenschaben — schlechtigen. — Bl. 46: B. Auf der Weide. — Bl. 47–52: 1. Auf- und Abtrieb. — Bl. 53–57: 5 Zetteln. — Bl. 58: C. Erntefeste. — Bl. 59–63: 1. Im Wald und Forst. — Bl. 64–72: 2. Bräuche beim Heumähen. — Bl. 73–75: 3. Bräuche beim Säen. — Bl. 76–92: 4. Ernte, a) Getreideernte. — Bl. 93–118: 5. Ernte b) Erntemahl, das Dreschen, — Dreschende.

V tem ovojju nisem našel slovenskega gradiva.

3. „Ferkov arhiv“ (Ferk—Archiv)

Prof. Franca F e r k a (1844–1925) smo se s simpatijami in hvaležnostjo spominjali ob proslavi stoletnice ptujskega muzeja (12. avgusta 1978). L. 1878 je namreč Ferk v svojem

und das junge Abendland wollen werden,
 so daß das alte christliche Gese unter einer
 Lichte steht haben werden. Du wirst dir
 Matjai anfertigen, und mit seinem Gese
 kommen und die feinde sich aufbringen
 jagen, wo eine große Menge gebracht
 werden wird. Das werden so die
 Menschen sollen, daß die haben 100 Gese
 genug zu fassen und die Lichte von dem
 Gese erhalten und zu fassen
 haben werden. Dann ist ein
 Wortung der Welt was, dann
 so wird ein Gese (Kralj Matjai)
 und ein Phizier werden.

Math. Murka

Zadnja stran zapisa Matije Murka (iz 1874–75) povedke o Kralju Matjažu v Ferkovem arhivu. Spodaj – deloma stenografsko – s svinčnikom pripisana opomba (prof. Ferka?): „Zu grunde liegt eine uralte Lehre der Druiden, welche ihre Sache noch nicht ganz verloren geben.“

rojstnem kraju Gomilici (Gamlitz) pri Arvežu (Ehrenhausen) ob štajerski nemško-slovenski jezikovni meji ustanovil krajevni muzej, katerega zbirke je l. 1895 dal prenesti v Ptuj. S tem je položil temelj današnjemu ptujskemu Pokrajinskemu muzeju.

Zanimanje za zgodovino se je Ferku zbudilo že v osnovni šoli. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru, kjer sta bila med njegovimi profesorji Davorin Trstenjak in Rudolf Puff. Maturiral je v Celju, kjer je kot višješolec ustanovil numizmatično zbirko – temelj bodočega celjskega muzeja. Po maturi se je vpisal na univerzo v Gradcu, kjer je študiral germanistiko in zgodovino.

Prvo službeno mesto v graškem Joaneju je kmalu pustil, rajši se je posvetil profesuri na srednji šoli. Kot profesor je prišel l. 1847 na nižjo gimnazijo v Ptuj. Tu je bil njegov učenec tretješolec Matija Murko. Po enem letu se je Ferk preselil najprej na učiteljsko, nato pa na gimnazijo v Gradec. Stikov s Slovensko Štajersko ni pretrgal – l. 1901 je ustanovil muzej v Mariboru. Pokoj je učakal l. 1905 in ga preživel v Gradcu, kjer je umrl 12. novembra 1925.³¹

Prof. Ferka je močno mikala arheologija. Preučeval je rimske ceste na Slovenskem Štajerskem, v počitnicah kopal marsikje, tudi na Ptuj. Njegovi izsledki so postali temelj bodočim izkopavanjem. Poleg arheologije pa ga je kot kmečkega sina privlačilo tudi narodopisje – predvsem pripovedno blago in šege naših ljudi in krajev. Pridno je izpisoval, zapisoval in izrezoval vse, kar se mu je zdelo narodopisno vrednega. Kot profesor je vabil svoje dijake, naj mu zapisujejo narodopisne zanimivosti iz svojega domačega kraja.³² Njegovi lastni izpiski in zapiski ter na navadne listke napisani prispevki njegovih dijakov so narasli v zajetno zbirko, ki jo hrani danes kot „Ferkov arhiv“ (Ferk–Archiv) Steirisches Volkskundemuseum v Gradcu. Maja 1977 sem si zbirko natančneje ogledal.³³ Ferkova zbirka v marsičem spominja na Pogatschniggovo: gradivo je napisano na liste in lističe najrazličnejših formatov, vmes so izrezki iz dnevnega časopisja (največ listki iz „Tagespost“), listi iz revij in koledarjev. Čuditi se je, da gradivo – v nasprotju s Pogatschniggovo zbirko – ni našlo nikogar, ki bi enote tekoče oštevilčil, in da na časopisnih izrezkih navadno ni nikakršnih bibliografskih podatkov (ime, datum, številka, letnik). Dijaški zapisi nosijo v glavnem ime in razred dijaka, prof. Ferk je včasih pripisal leto. Nekateri so anonimni. Tu in tam je prof. Ferk spodaj pripisal kako svojo pripombo. Ferkovo gradivo je zbral prvotno graški Deželni arhiv. V. Geramb ga je nato prenesel v Narodopisni muzej, kjer ga je šele V. Theiß uredil kot „Ferkov arhiv“. Dopolnjevali so ga župnik A. Meixner, doma blizu Wildona, marljiv zbiralec, Joh. Krausz, znani pisatelj (Hans von der Sann), in drugi. Med vojnama so npr. vložili v zbirko gradivo o izvedeni anketi o plohu (Blochziehen) l. 1937 (slovenskega gradiva tu seveda ni). Tudi po vojski je tu in tam kdo vložil kaj novega (npr. izrezke iz celovške Koroške kronike 1947!). Zbirka je danes spravljena v veliki omari v sobi muzejskega predstojnika. Gradivo je vloženo v 29 oštevilčenih škatlah („Schuber“) velikosti 45x10x35 cm, v vsaki sta dva kupa ovojev (map), urejenih po tematski shemi na škatli.

Z zanesljivostjo sem mogel identificirati samo dva dijaška zapisa iz Ferkovega ptujskega leta (1874–75). Za več drugih lahko samo domnevam, da izvirajo od Ferkovih ptujskih dijakov. Toda bilo je dosti dijakov iz naših krajev tudi na graškem učiteljskišču, kjer je Ferk začel poučevati jeseni l. 1875. Ko je predsedal na II. gimnazijo v Gradcu, je našel tudi

31. Gl. SBL I, 176–177 (Fr. Kotnik), in Franjo Baš, Bibliografija o Ptuj. ČZN 28 (1933) 243.

32. Hudomušno izročilo pravi, da dijaki niso bili vselej tenkovestni poročevalci. Marsikatèri si je baje tudi kaj izmislil. Nagrada za vsak zapis je bila namreč boljši red . . . (Podobno izročilo kroži tudi, kakor je znano, o zapiskih *Möderndorferjevih* osnovnošolskih učencev.) Po pregledu – vsaj slovenskega dela – sodim, da je bilo takih primerov pri Ferku komaj kaj – ali pa jih je pozneje izločil iz zbirke.

33. Izrekam toplo zahvalo predstojniku muzeja, dr. Seppu Walterju, za vsestransko pomoč, ki sem je bil deležen. Posebej se mu zahvaljujem za ljubeznivo brezplačno kopiranje odbranih enot.

tam nekaj slovenskih dijakov ali takih, ki so bili v naših krajih doma. To nedvoumno potrjujejo dijaški zapisi iz devetdesetih let in iz začetka našega stoletja. Škoda, da je od 71 dijaških zapisov o slovenskem ljudskem življenju, kolikor sem jih našel, kar 51 takih, da na njih razen imena in razreda ni navedena letnica zapisa. Takoj naj pripomnim, da gradivo ni samo štajersko, marveč so zapisi — pač po različni provenienci dijakov — tudi iz drugih slovenskih pokrajin, s Koroškega in Kranjskega, celo iz Ljubljane. Slovensko gradivo je prispevalo, kolikor kažejo pregledane škatle, vsega 35 dijakov. Največ listkov nosi ime Alojza Potočnika (iz ormoško-ljutomerskega okoliša, 1892) in Antona Korošca (poročal iz raznih krajev). Ne zaostaja neki Leithner, za njim se uvršča neki Joh. Topolnik (iz okolice Ljutomera). Prof. Ferk je našel tudi poročevalca za Slovensko Koroško (osmošolca Alfreda Mollerja), o gorenjskih in ljubljanskih šegah so mu poročali neki Schöndorfer (drugošolec 1904) in neki Baumgartner, o kamniških pa neki Ernst Wild. Pozneje najiminitnejši pa je bil vsekakor ptujski tretješolec 1874–75 Matija Murko.

V heterogeno množico podatkov vnaša neki red shema zbirke. Na vsaki izmed škatel je nalepljen list z glavnim naslovom in oštevilčenimi oddelki, v katera je gradivo razvrščeno in katerih vsak je spravljen v svoji mapi.

Zavoljo časovne stiske sem natančneje pregledal samo tri škatle, tiste, ki vsebujejo gradivo o šegah. Gradivo navajam po teh škatlah in po oddelkih. Na začetek postavljam kraj, za katerega podatek velja, sledi vsebina podatka, na koncu pa ime in razred poročevalca (kolikor je naveden) ali pa podatek o izrezku.

Škatli (Schuber) 5. in 6., ki prvi prihajata v poštev, naj bi vsebovali gradivo po naslednji shemi:

Sitte und Brauch. Jahreskreislauf. — 1. Neujahrsbräuche. — 2. Dreikönigsbräuche. — 3. Faschingsbräuche. — 4. Osterbräuche. — 5. Frühlings—Maibrauch. — 6. Pfingstbräuche. — 7. Umgänge. — 8. Sommersonnwende. — 9. Erntebräuche. — 10. Herbstbrauch — Brecheln. — 11. Advent. — 12. Nikolo und Krampus. — 13. Weihnachtsbräuche. — 14. Mariä Lichtmess.

V škatli sem našel ovoje z oddelki 7 do 14, v škatli 6 pa ovoje z oddelki 1 do 5. Ovoja 6 nisem odkril. V naslednjem navajam za nas zanimivo gradivo v pravem vrstnem redu, ne glede na to, kako je uvrščeno v obeh škatlah.

1. (*Ljubljana*:) Silvestrovo. (Anonimno.) — (*Splošno slovensko*:) Svečnica. Blaževo. (Anonimno.)
2. (*Koroško*:) Trije kralji. (Prepis članka Rud. Waizerja v „*Neue Illustr. Zeitung*“, leto neugotovljivo.) (*Ormož, Ljutomer*:) Razne šege — trije kralji, svečnica, ženitovanje. (Engelhofer III., 1892) — (*Ormož, Ljutomer*:) Pepelnica. (Alois Potočnik VII. b, 1892)³⁴
3. (*Radlje*:) Ploh. (Ogrisek Emil.) — („*Štajersko-hrvaška meja*“: Pust.³⁵ (Rupnik.) — (*Železna Kapla*:) Binkoštna nedelja. (Alfred Möller VIII.a.) — (*Zgornja Polskava*:) Ženitev v pustu. (Anonimno.)

34. Potočnik opisuje tudi pustne šege in podrobno opiše *ruso* iz okolice Ljutomera. L. Kretzenbacher v svojem prispevku „*Rusa*“ und „*Gambela*“ als Equidenmasken der Slowenen („*Alpes Orientales*“ IV/1964. Firenze 1966, 55–56) objavlja dve podobni poročili, tudi iz Ferkovega arhiva, Topolnikovo iz Babinec pri Ljutomeru (gl. spodaj). in Rupnikovo „od hrvaško-štajerske meje“ (gl. spodaj). Topolnik poroča o *rusi*, Rupnik o *košuti*. (Kretzenbacher Potočnikovega opisa ne omenja.) Rupnikov opis *košute* in Potočnikov opis *ruse* sta si močno podobna, oba pa spominjata na tiskani opis Josipa Karbe (Narodne šege. Slovenske večernice 45. Celovec 1891, 89)! Ali je šlo za dijaško potegavščino — opirala se je vsaj na tiskan vir! — ali za dogovorjen prevod Karbovega opisa v nemščino?

35. Prim. op. 34.

4. (*Celje*:) Valjanje po tleh na veliko soboto. (Anonimno.) – (*Radlje*:) Umivanje na veliko soboto. (Leithner VI.c.) – (*Sv. Križ pri Mariboru*:) Dekleta hite z žegnomo domov. (Hauptmann VI.b.) – (*Ormož, Ljutomer*:) Šege od cvetne nedelje do prve nedelje po veliki noči. (Alois Potočnik.) – (*Otmanje*:) Velika noč. (Fr.v. Pirkenau.) – (*Celje*:) Blagoslovljeni les. (Adalbert Herzel II. letnik.) – (*Ormož*:) Kako so nastale gobe. (Alois Potočnik.) – (*Radlje*:) Verovanje o uživanju blagoslovljenega mesa in hrena. (Leithner.) – (*Radlje*:) Konjski tatovi gredo zadnji k spovedi. (Leithner.) – (*Kamnik*:) Ploh. (Ernst Wild.) – (*Ljubljana*:) Velikonočna šega /= „jabolčna kanonada“/.³⁶ (Izrezek članka Oskarja Kuñla „Ein vergessener Osterbrauch“ v „Deutsche Grenzwehr“ 1922.) (*Sv. Križ pri Mariboru*:) Odpadki blagoslovljenih jedi. (Fr. Hauptmann VII. b, 1894.) – (*Radlje*:) Znamenja za nevihto. Kraja cvetja z grobov. (Leithner VI.d.) – (*Ptuj*:) Zažiganje blagoslovljenega lesa ob nevihti. (J.A. Hickl.) – (*Radlje*:) Zdravilo za bolno živino. (Leithner VI.) – (*Radeče*:) Čudno oblikovana skala. (Kapfhamer V.b.) – (*Dolina Krke* na Dol.:) Boga strašijo. (Mendik.) – (*Okoliš Sv. Urbana* pri Ptuj): I. Blagoslovljene jajčne lupine proti kačam. II. Srečanje ženske. III. Povedka o Kralju Matjažu. (*Zapis Matije Murka z njegovim podpisom, 1874–75.*)³⁷ – (*Ljutomer*:) Blagoslovljene jajčne lupine proti kačam. (Ploidritz.) – (*Ptujska gora*:) Raba blagoslovljenega lesa. (Filaferro.)

5. (*Ljutomer*:) Opis vinogradniških del. (Alois Potočnik VII.b., 1892) – (*Ljutomer*:) Pust.³⁸ (Topolnik Joh.) – (*Radlje*:) Ploh. (Anonimno.)

8. (*Trbiž, Rabelj*:) Vedeževanje na kresni in na Silvestrov večer. (Anonimno.) – (*Ljubljana*:) Kolikorokrat kukavica zakuka, toliko let boš živel. (Schondorfer II.b., 1904.) – (*Splošno štajersko*:) Kakor so v Gradcu 1774 vrgli gorečega Tatrmana v Muro, tako tudi „bei den steirischen Wenden“ o kresu. (Iz „Grosser steierm. Nationalkalender“ 1821.)

9. (*Ljutomer*:) Ženjci prinese doznjek. (Schwarz VII.b.) – (*Sv. Andraž v Slov. gor.*:) Žegnan les na njivi na cvetno nedeljo. (Nečitljivo ime, VI.b.) – (*Negova*:) V kup očiščenega žita polože dva koščka žeganega lesa navzkriž. (Marek, VI.b, 1893.) – (*Dobrna*:) Šege pri mlatvi (metla). Noša slovenske neveste. (E. Gigerl.) – (*Ptujska gora*:) Šega pri setvi prosa. (Filaferro.)

10. (*Slovenske gorice*:) Koline. (W. Krautgasser IV.b, 1900.)

12. (*Ljubljana*:) Sv. Miklavž jaha na belcu, ki ima krila. (Baumgartner.) – (*Ljubljana, Gorenjsko*:) Pred Miklavžem hodi hudič – „hudiž“ /!/, „bašast“ /!/, „vrak“ /!/. Kaznovanje porednih otrok. (Baumgartner.)

13. (*Železna Kapla*:) Lichtmess in Eisenkappel (Izrezek iz časopisa, nobenih podatkov.) – (*Negova*:) Tepežnica. (Marek, VII.b, 1895) – (*Šmarjeta nad Ptujem*:) Šega na sveti večer. (Peitler Franz, VII.b.) – (*Radlje*:) Škopnik na sveti večer. (Leithner VI.d.) – (*Železna Kapla*:) Vedeževanje na kresni večer. (Alfred Möller, VIII.a.) – (*Sv. Barbara v Haložah*:) Neolitska sekira kot zdravilni pripomoček pri živini. (Hvalec, II., 1875.) Pripis: Na Trbižu in ob štajersko-koroški meji rabijo neolitske sekire kot uteži na uri. – (*Spodnji Dravograd*:) Vedeževanje na sveti večer. (A. Minibek /? /, V. /? / b.) – (*Železna Kapla*:) Obhod njiv na Štefanovo, potresanje blagoslovljenih mačic, križčki na štiri vogale njive. (Alfred Möller, VIII.a.) – (*Radenci*:) Lucijin stolček za spoznavanje čarovnic med polnočnico, namesto njega tudi star križ s pokopališča. (Anton Korošec, V.c.) – (*Sv. Križ pri Mariboru*:) Isto. (Franz Gartner.) – (*Koroško*:) Ljudske šege, splošno. (Anonimno.) – (*Žiče*:) Ljudska verovanja. (Anonimno.) – (*Bištrica, Sv. Štefan v Rožu*:) Sedmero jedi na sveti post in na tretji sveti večer (Fr. Wagnes /sic/, III.

V ovojih 7, 11 in 14 nisem našel nič zanimivega za nas.

Škatla (Schuber) 7. **Sitte und Brauch.** (Vsebina:) 1. Hochzeitsbräuche. – 2. Eheleben, das Kind. – 3. Tanz. – 4. Märkte und Volksfeste. – 5. Almbetrieb, Leonhardfest, Georgi. – 6. Martini, Handwerkerbräuche. – 7. Rechtsbrauch, Jagd. – 8. Kulturgeschichtliches.

36. Gl. moj opis v „Prazničnem letu Slovencev“ I, 258–259!

37. Na dveh prepognjenih listih 8° je zapisal Murko (I) vražo o blagoslovljenih jajčnih lupinah, poročal (II) o veri, da naj ženska na novoletno jutro ne hodi v hišo in (III) povedko o Kralju Matjažu. Povedka, kakršna je, je reminiscenca na branje nemške povedke o Frideriku Rdečebrcu v Untersbergu na Salzbuškem. Matjaževo je v njej samo ime! Prim. Iv. Grafenauer, Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu. Ljubljana 1951 (=Dela SAZU, II/4, ISN 1) 108 sl.)

38. Gl. op. 34.

1. (*Negova:*) Verovanje na poti k poroki. (Marek VI.b, 1893.) — (*Ljutomer:*) Lažna nevesta. (Schwarz VII.b.). — (*Železna Kapla:*) Spremstvo na novi dom. (Alfred Möller VIII.a.) — (*Slovenj Gradec:*) Prihod ženina po nevesto. (Ant. Korošec VI.b.) — (*Ljubljana:*) Vožnja bale. Cvetna nedelja. Večer pred tremi kralji. Vremenski pregovori. Odkod otroci. Ploh. Poimenovanje prstov. (Baumgartner.) — (*Banovci pri Ljutomeru:*) Ženitovanjska šega. (Topolnik Joh.) — (*Radenci:*) Ženitovanjske šege in verovanja. (Ant. Korošec.) — (*Šmarjeta pod Ptujem:*) /List ne sodi semkaj, ampak v 13!/ Dodatek božičnih verovanj. Pustne šege. (Peitler.) — (*Muta, Radlje:*) Godčevske šale. (Pongraz.) — (*Rakičan:*) Ženitovanjska šega. (Marek VI.b) — (*Štore:*) Šega ob prvem vstopu v novo hišo. (Ingruber /? / VI.b.) — (*Negova:*) Verovanje ob ženitovanju. (Marek VI.b).
  2. (*Šentjur pri Celju:*) Dar porodnici. (Ant. Korošec VI.) — (*Koroško:*) Dar otroku ob rojstnem dnevu. (Schawischay.) — (*Slovenj Gradec:*) Dar porodnici. (An. Korošec VI.)
  3. (*Ziljska dolina:*) Štehvanje. (Krainz III.a, 1902).
  5. (*Ljutomer:*) Pastirska šega o Jurjevem. (Topolnik.) — (*Otok ob Vrbskem jezeru:*) Jurjevska šega (Anonimno.) — (*Radlje:*) Prva paša. (Leitner.) — (*Laporje:*) Prvi na paši na binško nedeljo. (Erker.)
- V navedenih ovojih ni za nas nič zanimavega.³⁹

Tudi izpiske in kopije iz Ferkovega arhiva sem vložil v posebno mapo, ki jo hrani Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU.

Od vseh treh zbirk je seveda daleč najpomembnejša „Göthova serija“. Z gradivom iz 511 krajev Slovenske Štajrske omogoča socialno, gospodarsko, kulturno in narodopisno topografijo Slovenske Štajrske za prvo polovico 19. stoletja — topografijo, kakršne v takem obsegu in popolnosti ne zmoremo za nobeno slovensko pokrajino. Obe drugi, bolj ljubiteljski kakor znanstveni zbirki sta mikavno dopolnilo našega sedanjega znanja in vsebujeta dragocene drobce, ki utegnejo marsikdaj koristiti. Vsekakor bi pa bilo potrebno, da kdo pregleda še tiste oddelke, ki jih jaz doslej nisem utegnil pregledati. Sodim, da bi fundus našega ljudskega slovstva marsikaj pridobil.

Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU,
oktober 1978.

39. Na notranjem delu pokrova vsake škatle je nalepljeno *opozorilo*: „Der Inhalt dieser Mappen ist geistiges Eigentum von Prof. Ferk, Pfarrer A. Meixner, Johann Krainz und anderer Sammler. Sie stehen nur für wissenschaftliche Arbeiten zur Verfügung. Eine Verwendung hier gefundener Nachrichten ist nur gestattet, wenn als Fundort angegeben wird: Steirisches Volkskundemuseum, Ferk-Archiv, Schuber: . . ., Mappe: . . .“ — O sodelavcih zbirke gl. kaj več v knjigi V. Geramb, Verewigte Gefährten. Graz 1952 (prijazno opozorilo univ. prof. dr. L. Kretzenbacherja).

Zusammenfassung

**SLOWENISCHE VOLKSKUNDLICHE MATERIALIEN IN
AUSLÄNDISCHEN SAMMLUNGEN**

Verf. hat drei archivalische Sammlungen in Österreich einer Sichtung unterzogen, um darin das Vorkommen slowenischer Materialien zu evidentieren, und gibt darüber einen informativen Bericht.

1. Die sogen. „Göthsche Serie“ im Steierm. Landesarchiv in Graz, von Erzherzog Johann begründet und von Georg Göth zustande gebracht, enthält die Beantwortungen von „statistischen und topographischen“ Fragebogen, die um 1840 ausgesandt und beantwortet wurden. Die Materialien aus dem deutschsprachigen Teil der historischen Steiermark (Brucker, Judenburger und Grazer Kreis) wurden von Göth bearbeitet und publiziert, jene aus dem slowenischen Teil (Unterstiermark: ehemal. „Marburger“ und „Cillier“ Kreis) blieben jedoch (auch wegen der Umwälzungen des Jahres 1848) liegen und sind bisher nicht ausgewertet worden. Verf. berichtet darüber und fügt eine Lebens- und Schaffensbeschreibung Erzherzog Johanns und Georg Göths hinzu.

2. Die Sammlung Valentin Pogatschnigg im Landesmuseum für Kärnten in Klagenfurt stammt von einem Liebhaber und ist in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts entstanden. Sie enthält zahlreiche Notizen, Auszüge und Ausschnitte, die auch das Volksleben der Kärntner Slowenen betreffen. Verf. stellt die Persönlichkeit des Sammlers vor und berichtet über die wichtigsten Materialien, insofern sie für das slowenische Ethnikum relevant sind.

3. Das Ferk-Archiv im Steir. Volkskundemuseum in Graz verdankt sein Entstehen zunächst Prof. Franz Ferk, der seine Sammlung aufgrund von Schüleraufzeichnungen aufgebaut hat. Die Sammlung ist mit eigenen Notizen, Ausschnitten und Auszügen – wie bei Pogatschnigg – vermehrt und enthält viel für die Slowenen interessantes Material. Verf. hat auch ein kurzes Lebensbild Prof. Ferks beigesteuert.